

Moni Finci

Izlazak, 1941.

U kasno predvečerje, 29. novembra 1941. godine iznenada je kod mene izbio Vladimir Perić Valter, koga sam zadnjih dana iščekivao sa sve većim nestrpljenjem. Došao je ovaj put sa djevojkom Dušankom (Teofanović) i već po izrazu na njegovom licu mogao sam naslutiti da mi donosi dobre vijesti.

Stajao sam te večeri zadubljen u misli gledajući kroz zamagljeno staklo niz ulicu meni toliko prisnu, kako može da bude samo kraj u kome si od rođenja živio i s njim takoreći organski srastao. Vani se spuštala pro hladna noć pozne jeseni, rijetka ulična svjetla bijahu već upaljena, tragovi se života ubrzano povlačili, kuće meni dobro poznate djelovale su kao napuštene i sasvim mrtve. Nestajale su u daljini i siluete sarajevskih jasenova, jablanova, tornjeva i minareta, a obrisi Trebevića naglo uranjahu u sve gušći mrak. Nastupala je još jedna nespokojna noć u gradu u koje je sada pod prijetnjom smrtno kazne zabranjeno svako kretanje od 20 časova uveče do pet, odnosno sedam sati ujutro.

U ovo dramatično vrijeme niko nije znao šta mu donosi dan, a pogotovo ne šta nastupajuća noć.

Nepredviđeni dolazak Valterov i vedar izraz na njegovom mršavom, blijedom i najčešće ozbiljnom licu, nije me samo trgao iz razmišljanja, nego u meni instinktivno probudio pritajenu nadu da će u ovom trenutku pasti konačna odluka o mom odlasku.

I, zaista, nisam se stigao ni valjano pozdraviti sa njim i Dušankom, a Valter reče:

- Spremaj se, ideš večeras! ...

Bilo je kojih dvadeset minuta do šest sati, a u pet do sedam treba da se nađem ispred Zemaljskog muzeja udaljenog blizu dva kilometra od mjesta na kome smo se trenutno nalazili. Dao mi je samo nekoliko kratkih obavještenja i odmah su, bez mnogo riječi, otišli, a meni je ostao nepun sat vremena da se spremim i nađem na određenom mjestu.

Malo nastanjen predio Sarajeva u kome se nalazi Zemaljski muzej bio je ove subotnje noći, koji minut iza pola sedam, gotovo pust i slabo osvijetljen.

Širokim međuprostorom zamicali su rijetki prolaznici bez zadržavanja. Povremeno bi, u sporom ritmu, prošao tramvaj u pravcu stare uskotračne stanice do zadnjeg stajališta - takozvane remize, gdje su tramvaji okretali u suprotan smjer prema centru grada.

Kad sam ubrzanim korakom stigao blizu Zemaljskog muzeja, primjetio sam na najisturenijoj tački prema zapadu dvojicu ljudi koji su odmah pošli prema meni. To su bili Vladimir Perić Valter i Dane Olbina Oskar, članovi mjesnog komiteta KPJ i organizatori veza sa partizanskim odredima i oslobođenom teritorijom. Od mnogobrojnih „kanala“ kojim su raspolagali, ovaj u pravcu odreda „Zvijezda“ bio je jedan od najpouzdanijih.

U narednom trenutku pred nama je stajao živahan, plav dječak od kojih 16-17 godina, srednjega rasta, nježne građe - vedar i nasmijan. Ne skidajući oka sa Valtera i Oskara slušao je njihova sažeta uputstva. U koloni će biti četrnaest članova u rastojanju od po dvadeset metara. Sa sekretarom Mjesnog komiteta SKOJ-a (drugaricom Betikom) idem ja iza kurira na čelu kolone. Na pola sata od grada dolazi odjeljenje vojske upućeno od štaba partizanskog odreda „Zvijezda“ da nas prihvati. Gestovi i izrazi na dječakovom licu govorili su da mu je sve poznato i da je na sve spreman. Dobijao se utisak mladahnog nestrpljenja da se što prije krene na zadatak.

Bio je to Hidajet Gološević, zvani Hido, učenik sarajevske Prve gimnazije, koga sam sada prvi put vidio. Poticao je iz napredne novosarajevske muslimanske porodice. Otac mu je više puta bio hapšen, a i sam je Hidajet u junu odležao mjesec dana u ustaškom zatvoru – „Bogosloviji“. Iz zatvora je uspio izići zahvaljujući svom čvrstom držanju i što mu ništa nisu mogli dokazati. Pohađao je školu pa se, nakon izvlačenja kolona iz grada do udaljenog odredišta, u toku iste noći vraćao, kako bi ga ujutro mogli zateći za školskom klupom. Bio je popularan u školi i među svojim poduzetnim vršnjacima, pa se jedna grupa od njih nazivala „hidinovcima“. Od njegove smjelosti i umješnosti zavisio je uspjeh mnogih poduhvata, koje je on dosad obavio besprijekorno. Spadao je u red skojevaca najfinijeg kova, kao i najveći broj njegovih mladih, borbenih drugova. (Pao je na Sutjesci 1943. u svojoj devetnaestoj godini.)

Pokazujući na nas naprijed, Valter je rekao kuriru Hidi:

- Za ovo dvoje odgovaraš mi glavom.

Krenuli smo bez zadržavanja. Nije bilo stiska ruku, nije bilo ni uobičajenog pozdrava, svako je bio zaokupljen brigom za što bržim izvršenjem osjetljive operacije izlaska. Samo nas je Hido upozoravao na oprez, jer preostaje dosta neizvjesnosti.

Od samog polaska Hido je zakoračio žustro i dugokrako. Veliko rastojanje nalagalo je da budno držiš na oku onog ispred sebe kako zbog mraka tako i zbog nepredvidljivih prepreka i zaobilazaka. Dok smo išli pored

duge ograde poznate sarajevske pilane i ispod drvoreda kestenova niz prostranu ulicu Vojvode Putnika, upadali smo u dionice u punoj tami, pa ipak je izgledalo da sve teče po planu. Kod prebacivanja preko ceste i, naročito, kod tramvajske remize, stvari su postale malo komplikovanije. U jednom trenutku našli smo se među samim tramvajima i svijetom koji je iz jednih izlazio ili u druga kola ulazio. Odatle smo, preko tračnica, hitali u pravcu udaljenog podvožnjaka - užurbano i bez zastajanja. Već ovdje sam stekao utisak da nas ne prati cijela naša kolona. Hido je grabio kroz naselje Pofalići i zatim nas, nakon manje trke, poveo uza stranu ka naselju Dolac. Tu negdje, u gustoj živici, odredio nam je stanku i kratak predah. Od ukupno četrnaest, na mjestu nas se našlo svega sedmoro, to jest, pored nas dvoje sa Hidom naprijed - još četiri mladića i jedna djevojka. Svi smo to primili u datim okolnostima kao prirodnu stvar, ali i sa velikim žaljenjem. Bilo je svima jasno: neizvjesna će biti sudbina zaostalih drugova prilikom njihovog povratka u grad iz koga su oni htjeli i morali izaći.

Oko pola sata trajalo je još naše manevrisanje, pentranje, trčanje i milenje. Pred jednim zaseokom Hidajet je naglo zastao i naredio da svi legnemo potrbuške, što je i on sam uradio. Dugo je osluškivao i osmatrao okolinu. Reče, da u kućama ima neprijateljski nastrojenih ljudi, a njemu se nešto sumnjivim učinilo. Potom je izvukao dugačak revolver - belgijaner i, pošto se pridigao odlučno krenuo naprijed, a mi za njim. Pratio nas je samo bijesan lavež pasa, dugo se ništa nije dogodilo. Napokon, stigismo do te prelomne tačke našeg puta, gdje je kurir Hido, rekavši: „tu smo“, očigledno rasterećen, odmahnuo.

Bijela seoska kuća do koje smo stigli te noći, nešto prije osam sati, stajala je, mjesečinom obasjana, na jednom izbrešku, u osami i u gluvoj tišini. Tu ćemo, tako reći na samoj periferiji Sarajeva, doživjeti prvi susret s partizanima.

U osamljenoj seoskoj kući na brijegu ispod visa Huma zatekli smo domaćina - snažnog, preplanulog brkajliju zrelih godina čije ime nismo čuli, ni doznali. Primio nas je bez oduševljenja i smjestio u ugao velike prostorije do omanjeg četvrtastog prozora s kojeg se, u daljini, naziralo zamračeno Sarajevo. Tek napušteni grad u neposrednoj blizini, žmirkanjem svojih malobrojnih svjetiljki, budio je u nama pomiješana osjećanja. Kao da nas je i opominjao da se svih opasnosti još uvijek nismo konačno oslobodili.

Domaćin se tokom cijelog boravka na nas sedmoro u uglu nije osvrtao, a ni sa kurirom Hidom nije bio mnogo razgovorljiv, reagujući mahom samo na njegova pitanja. Bavio se svojim poslom u kući koja je bila krcata inventarom seoske domaće radinosti, manjim dijelom i predmetima gradskog, industrijskog porijekla. Čeljad i žena mu očito su već bili na počinku u drugim odajama, ili ih je on ranije nekamo namjerno sklonio, jer je poslovao sam. U njegovom držanju kao da se osjećalo prisustvo dobro

poznate ukorijenjene rezerve okolnih seljaka prema ljudima iz grada...

Vrući - pregrijani od prenapregnutog kretanja, zaokupljeni sobom i svojim brigama i mi smo nastojali samo da predahnemo i da se oslobodimo suvišnih dijelova odjeće kojom smo svi bili pretrpani. Od domaćina nismo tražili ni vode, nit nas je on bilo čime ponudio. Bilo je rečeno da vod partizana upućen po nas dolazi u devet sati i mi smo ga očekivali puni nade i ne manje - brige. U pomalo usiljenoj atmosferi, ali znatno opušteni, dočekali smo i taj čas, a da se niko živ nije pojavio, niti se bilo šta značajnije dogodilo. Kad je već minulo desetak minuta iza devet, sa izvjesnom zebnjom pitamo kurira Hidu zašto ih nema. Na to se Brko okomi na nas:

- Deder vi, poravnajte te vaše satove, veli, partizani ne priznaju ustaško vrijeme!

Svima je laknulo. Obradovani, bacismo se na udešavanje satova - unazad. Valjalo je, znači, sačekati da prođe još cijeli sat, odnosno dugih pedesetak minuta. To nam ipak nije padalo teško. U daljem sporom proticanju vremena, misleći svi na isto, izmjenjivali smo samo pokoju riječ; u jako zagrijanoj prostoriji neke je hvatao lak drijemež i sve je izgledalo nepokretno i uspavano. Samo je naš domaćin, kako se pomenuti čas primicao, postajao sve napetiji, činio nama nerazumljive radnje, načuljenih ušiju osluškivao svaki vanjski šum. Kad se oko deset, odnosno devet sati, izvana začuše dva jednaka reska zvižduka, on poskoči kao oparen:

- Evo ih! - kliknu i, u nekoliko žustrih koraka, izleti na vrata u noć.

Znači, došli su.

Svi smo se uzбудili. Sa ovim se trenutkom iz temelja mijenja naš položaj. Mislio sam: bio si dosad u toku događaja i učesnik u organizovanoj akciji, ali objektivno u situaciji potpune neizvjesnosti - u opasnosti da te tama svakog trena može progutati. Sa ovim časom prestaje to stanje, a i onaj prazni prostor od polaska do ovdje u kome si, kao bezlični objekt, prepušten mogućoj igri pukog slučaja, ili hiru zle sudbine. Pripadnici ovog partizanskog voda izvešće nas sa zagušljive okupirane i uvesti u prozračnu, slobodnu partizansku teritoriju. To je, mislio sam, u neku ruku, granica između života i smrti, neka vrsta ulaza u carstvo naših snova, u široko polje borbe i slobode.

Pojaviše se gotovo svi istovremeno. Bilo ih je sa komandrom ukupno jedanaest. Sa njima je nahrupila mladost i svježina. Unijeli su u kuću žagor i ispunili prostor.

Svakojake su bile naše predstave o tome kako zapravo izgledaju ti naši ustanici - partizani. Iako smo dosta slušali i znali o pravom stanju stvari, u glavama su živjele nerealne slike o sastavu ustaničkih borbenih jedinica i o liku partizana.

Sada su pred našim očima stajali živi borci - mladi ljudi, jedan na

drugog nalik, svi bezmalo, istog, seoskog porijekla - krepki, jednostavni i neposredni. Svi su bili u kompletnoj uniformi bivše jugoslovenske vojske, u dugim šinjelima s kožnim opasačem (plijen iz nedavnih borbi s domobranima). Na nogama u svakog zdrave vojničke cokule, istog porijekla. Na glavi šiljasta crna domaća šubara i na njoj metalna, jarko obojena crvena petokraka zvijezda. Od oružja u svakog nova, sjajna kragujevačka puška i za opasačem fišeklije, po jedna ili dvije defanzivne bombe, u komandira i vojnodržavni pištolj u kožnoj futroli.

Vodio ih je stasiti starješina, trenutno komandir, inače politički komesar Nahorevske čete odreda „Zvijezda“ na obližnjem Skakavcu - Momir Balorda.

Skladno razvijen i naočit, mlad i prijazan čovjek, Momir Balorda, (1918) bio je metalski radnik. Radio je do ustanka u strojnom pogonu rudnika Breza. Poticao je iz siromašne porodice čuvara pruge od sela Odžaka kod Ilijaša. Više članova njegove porodice, svi uvjereni partizani, aktivno je učestvovalo u narodnooslobodilačkoj borbi (Ubili su ga četnici prvih dana maja 1942.)

Pošto se pozdravio sa kurikom Hidom, koji je sa uspjehom izvršio svoj zadatak, upitao i rukovao s nama, Momir se okrenuo svojim vojnicima:

- Drugovi, nećemo tako, valja neko i na stražu, pa je odredio četvoricu i poveo vani na stražarska mjesta.

Brko sav živnuo. Na vidan je način davao oduška svom raspoloženju. Gotovo da se nije moglo poznati onog istog čovjeka što je doskora izgledao mrk i nepristupačan. Dolazak ovih mladih ljudi, pripadnika nove, narodne vojske, bio je za njega, očigledno, glavni događaj dana. Ozarena lica prilazio je čas jednom, čas drugom, zagledao ih i tapšao, raspitivao se o rodbini, o selu, nudio duvanom. Kad se komandir vraćao u kuću, on je već bio položio ogromnu siniju i oko nje naredao niske drvene tronošce. Posjedali su svi, a Brko se otud pojavi sa zelenom litrenjačom u ruci i pošto je ispred svakog stavio časicu, uze u njih sipati rakiju. Nasuo je i sebi, pa prišao da se s komandrom Balordom nazdravi, našto će ovaj, braneći se:

- Domaćine, partizan ne pije!

- Šta kažeš, partizan ne pije? Ma kako, u mojoj kući! - iznenađeno će i gotovo uvrijeđeno domaćin.

Vojnici su prstima držali čašicu na sofri i netremice gledali u svog starješinu. Ovaj je znao dokle se može, a šta ne smije (povrijediti domaćina).

- Dobro, drugovi, po jednu, odobri Momir.

Brko se svečano prekrsti, otpi kao pobjednik, te pođe odmah sipati drugu, ali je odustao posto je naišao na odlučan otpor.

Večerala su potom i ostala četvorica iz prve straže. Komandir predloži da se još malo sačeka dok zađe mjesec. Ubrzo izađosmo iz kuće u kojoj smo proveli dobar dio noći. Zahvalili smo domaćinu na gostoprimstvu i odmah krenuli. Momir je ustrojio raspored marša tako što je četoricu vojnika uputio kojih stotinu metar ispred nas, četoricu drugih isto toliko pozadi, u sredini između nas odredi dvojicu, a on je sam koračao i naprijed i nazad, izvan i pored kolone. Motrio je sve ispred sebe i oko sebe i upozoravao nas na svaku prepreku i opasnost. Predah u kući dobro nam je došao, a noćna je svježina pod zvjezdanim nebom učinila svoje, pa smo išli lako, bez zastajkivanja, ne čineći našim pratiocima nikakvih poteškoća. U njihovom smo okrilju i pod budnom pažnjom komandira Balorde imali osjećaj pripadnosti jednoj pouzdanoj organizaciji i bili smo sada orni i bezbrižni. Tako smo maršovali cijelu dugu noć. U prvom dijelu marša prolazili smo, uz krajnji oprez, pored domobranskih straža i njihovih uporišta, negdje sasvim blizu, preskakivali preko bodljikave žice, iskopanih rovova i drugih izgrađenih prepreka. Domobranci su nas, tu i tamo osmotrili, ali su mirovali, pa uz put nije bilo nikakvih čarki ni sukobljavanja. Imali smo odmor na više mjesta, a negdje na pola puta dotjerali su nam i tri tovarna konja radi lakšeg kretanja.

U nedjelju 30. novembra svanulo je čisto, suncem obasjano jutro. Punim grudima udisali smo opojan miris zdrave, netaknute prirode. Idući od poznatog izletišta Skakavca gdje nas je dočekaio drugi dio Nahorevske čete, pa preko sela Ubara, uz jaku strmen, izišli smo oko podne na planinu Visovicu (1440 m) i prispjeli u štab Crnovrškog bataljona u selu Stubline. Za silazak u Srednje (624 m) predloženo nam je da pođemo s jednom četom Crnovrškog bataljona. Nakon napornog pješaćenja tokom cijele noći i većeg dijela dana u beskonačnom penjanju i spuštanju, sad je valjalo obaviti i ovaj posljednji dio marša. To će biti, istina, na slobodnoj teritoriji, u punoj bezbjednosti, po blagom danu i bogatoj, rumenilom prošaranoj jesenjoj prirodi, ali niz takvu jaku strmen, da se nenaviklom čovjeku čini da ide u sunovrat.

Na zaravni podalje od štaba stajala je, a dijelom sjedjela skupina naoružanih ljudi. To je bila Stublinska četa Crnovrškog bataljona koja se spremala za pokret u Srednje.

Pripadnici ove čete bili su različite dobi i u najraznovrsnijoj odjeći. Neki u cipelama, neki u gumenim čizmama, u gumenim i kožnim opancima. Na glavama šubare svih dlaka i boja, šajkače, domobranske i druge kape i pokoji zeleni šumarski šešir. Od obilježja - jedna petokraka, dvije-tri kokarde, nekoliko izbljedjelih krpica crveno-plavo-bijele trobojke, većina pak bez ikakve oznake. Gotovo svi su držali pušku za cijev, na remniku ovlaš prebačenom preko ruke.

Četi je naređen stroj i kratko prebrojavanje, što je obavljeno u familijarnom tonu i uz šaljive dosjetke. Kad je pala komanda za pokret, svi

zajedno grunuše naprijed. Uz cilik i vrisak pohitala je cijela ova četa kao jato skakavaca niz stranu i u tren se oka, u gustoj lisnatoj šumi, izgubila iz vida.

Moji sarajevski saputnici potrčāše za njom, s mukom se trudeći da joj slijede trag.

Spuštao sam se sam, dugo i strpljivo, puteljcima i kozjim stazama, držeći se logičnog pravca kretanja i savjeta rijetkih, uzgred susretanih mještana.

Nepuna dva sata nakon Crnovrške čete i blizu dvadeset i četiri nakon polaska, stigao sam u petnaest kilometara zračne linije od Sarajeva udaljeno svoje prvo odredište - u Srednje, naše slobodno partizansko sjedište.

(Prvobitno objavljeno u časopisu *Odjek*, godina XXXIV, 1981.)

On-line od 01.07.2021.